

NEW JUNGIAN
ISRAELI ASSOCIATION

עמותת יונגיאנית
ישראלית חדשה (ע"ר)

דף הבית

טרופו של רופא הנפש

יהודית הנדל

רות נצר

פורסם ב'שיחות' 2004

תל-אביב. הספריה החדשה/סימן קריאה. הקבוץ המאוחד. 2002.

הספר האחרון של יהודית הנדל מספר על אלחנן, פסיכיאטר במקצועו, שבמשך חמש שנים עוקב מחלון דירתו אחרי יואל חברו הטוב ואשתו יעלי, כשהוא חי את חייהם במקום את חייו שלו. לאחר מותו של יואל, הוא מתאבל עליו יחד עם יעלי וכעבור שנה עובר לגור איתה ונולד להם תינוק. יעלי קוראת לו בשמו של יואל המת, שעדיין ממשיך למלא את החלל ביניהם. כאן מתחיל תהליך נסיגה של אלחנן מחייה של יעלי ומחיייו שלו. באמתלא שהוא זקוק לשקט לכתיבה מחקרית, הוא עובר בהדרגה לבלות את רוב זמנו לאחר העבודה, בדירתו הישנה שמבעדה הוא יכול לצפות ביעלי המטפלת בבנם התינוק. בהדרגה הוא נסוג מחייה ומחיייו שלו. הוא נסוג אל חידלון והיעדרות. אל הזיה וקריסת תיפקודים. אלחנן מומת בחייו. הוא "רוח הרפאים" המת החי הנושא בתוכו את המוות המתהלך בספר מתחילתו עד סופו.

ההצצה מבעד החלון יכולה להיות אנלוגית לחיי הרופא המציץ בחיי המטופלים שלו, כשהחלון מאפשר לו עמדה מרוחקת. אבל ברקע של קריאתנו מהדהד בהכרח הסרט של היצ'קוק – 'מבעד לחלון האחורי', שבו הגבור, צלם במקצועו (הצלום הוא אקט של תודעה), עוקב מבעד חלון דירתו אחר שכניו נהיה שותף פעיל במעקב פענוח התנהגותו המוזרה של אחד השכנים, והוא מגלה את הפשע המרחש שם ומביא לתפיסת הפושע. ההצצה בחלון גורמת בסרט של היצ'קוק לדינמיקה חדשה בין הגבור וחברתו, לתהליך של שינוי בה וביחסים ביניהם. לא כן בספר לפנינו. החלון של הנדל אינו פתח לפענוח תעלומה, כמו פענוח תעלומות הנפש על ידי המטפל, ולא פתח לשינוי, אלא חור הצצה של אסיר הכלוא בחדרו. הצלם בסרט של היצ'קוק בסופו של דבר מותקף על ידי הפושע שחודר אל דירתו הוא. כלומר, כמו מה שקורה לעתים למטפל, מעמדת תצפית מתבוננת מרוחקת הוא נשאב למעורבות אל

הפתולוגיה של המטופל שמסכנת ומתקיפה אותו עצמו. אלחנן הרופא, למרות שהוא משקיף מרוחק במטופליו, מותקף על ידי הדיכאון של חוליו שהוא אמור לטפל בו.

אבל גם הנדל עצמה, מציצה בדמויותיה מבעד לחלון מרוחק. היא אינה מגששת אחר הבנתם, ואינה מבקשת לפענח ולהוליכם אל הצלה. הכתיבה שלה כמו מרחפת על פני הארועים, בתאור של התנהגותם הגלויה, כשדפוס התנהגותן של הדמויות – אלחנן, אמו, ויעלי מתואר כחוזר על עצמו, בשבלונות של תאור. תחושת שטחיות של אופן התאור תואמת לחיים הרדודים של הדמויות, ושל הקשרים ביניהן. כמעט שאין דבור. הדיאלוגים הקצרים והתאורים חוזרים על עצמם, נוסח קהלת, מה שהיה הוא שיהיה. בכל פעם שיעלי מזכרת חזרת הנדל לציין את עיני הזהב שלה. כמעט בכל מפגש יעלי שואלת את יואל אם הוא רוצה לנוח או רוצה קפה, וכו'. זה הכל. כל שאלה שנשאלת כדי להבין מה השני מרגיש נתקלת בהכחשה או תשובה סתמית של עיפות: "יעלי אומרת שוב, מה יש אלחנן, קרה משהו? והוא אומר, חלילה, הכל בסדר, הכל כשורה". אין דבור אמיתי. אין חיים אמיתיים. כל הדמויות מתוארות כחיות חיים מדומים-כוזבים. הדמויות פסיביות, מנוכרות, מנותקות מרגשותיהן ושותקות את מה שהן מרגישות. אָכָל שאין רשות לדבר אותו ואולי גם להרגיש אותו מחלחל בתשתית: "פתאום משהו עורר בו אי שקט. הוא חש שיש כאב אי-שם בחדר ולא ידע למה ומה". העדר רשות להתאבל, והעדר רשות לחיות הוא ההעדר הגדול. העדר רשות לחיים הוא גורלן של כל הדמויות. (זו לדעתי אחת מחולשותיו של הספר: אין שונות באיפיון הדמויות).

אלחנן מספר לאמו שהיום התחתן עם אשה שבעלה שנהרג היה חברו הטוב. כמה תמוה! והיא אפילו לא ידעה על קשר שיש לו עם אשה כלשהי. אז היא מספרת לו, לראשונה, שאביו היה האח של בעלה הראשון, ושהבעל הראשון ובתה שנולדה לה ממנו "נלקחו", כלומר, מתו בשואה. מעכשיו אמו מצפה ללידת התינוק של אלחנן שיהיה תחליף הילדה המתה ותחליף הבעל המת. התינוק שנולד יהיה גם תחליף ליואל המת. בסמוי נראה שהכל "כמו היה נגיטיב של משהו אחר". גם אלחנן עצמו, כך מתברר, הוא תחליף לילדה המתה ולבעל המת של אמו, ולבעל המת של אשתו. וכל זה נשתק אבל התקיים בסמוי מן העין. שתיקת האם, ההעדר של האבל, והאיסור לדבר על המתים, עושה את ההעדר לנוכח הגדול של החיים. כל זה מבלי שתהיה למישהו מודעות למה שמתרחש. אפשר לשער, שאלחנן שחי כל חייו כתחליף, מבלי דעת, לא יכל לחיות את חייו שלו. כפי שיואל התינוק ייאלץ אולי לחיות כתחליף ולא יוכל להיות הוא עצמו. שוב מתרחשת כאן חזרת גורל, ככפיה חזרתית של קומפלקס-תסביך רב-דורי לא פתור. לכן כשיעל רוצה לתת לתינוק את שם בעלה המת, אלחנן המצטמרר שותק ואינו מסרב, ואפילו אומר שהוא זה שהציע את השם. למרות שהוא יודע שכך הוא מקריב את זכות הרצון שלו, הוא דן את עצמו לנסיגה מהחיים המשותפים, ומגשים כך את רצונה שלה, כאילו שתפקידו היה להפרות אותה במקום הבעל שמת ולהסתלק. "חובתך האמיתית היא להציל את החלום שלך, אמר לעצמו, ובלי סיבה לבו נשבר". משום שאינו מסוגל אפילו לרצות להציל את החלום שלו. אינו מסוגל לרצות לקרוא לילד בשם חדש שיעניק לו גורל חדש, וגם אינו מסוגל לכעוס על אשתו שמתעלמת מרגשותיו האפשריים, כשהתינוק שלו נקרא על שם בעלה המת. הרי לנו מתכון מצוין לדכאון.

הרגע הקריטי בספור הוא הרגע כשאלחנן מספר לאמו על נישואיו. מבעד הטקסט המספר, כאילו לתומו, את הרובד הנגלה, רוחשים כוחות אפלים: הוא מנחית עליה את עובדת הנישואין שהיא לא הוזמנה אליהם. כתגובה, היא מנחיתה עליו את ספור הסוד המשפחתי, ואז "כמו איזה רעם נורא", "נפער לו חור ברצפה". דומה שכמו הקוסמת השחורה שלא הוזמנה לחגיגת התינוקת ונוקמת בקללה למותה או תרדמתה (היפהפיה הנרדמת), האם טווה עבור בנה את נקמתה הסמויה. וכך, האם, קרבן הגורל, הופכת את בנה לקרבנה שלה. האם הנרציסטית, השבויה בצערה שלה, עד שאינה מסוגלת להתיחס לקיומו האוטונומי של בנה, לא תתן לו

לפתוח דף חדש בחייו. במקום לשחרר אותו לחיים חדשים היא שבה וכובלת אותו לאבל שלה ולצרכיה בילד תחליפי חדש. היא (שקיימת כ"אמו", ללא שם משלה) כמו קיבלה האלה הפריגית הקדומה שהכתה את בנה אָטִיס בשגעון כשנודע לה שהתאהב באשה, עד שסרס עצמו ומת. אלחנן הוא כמו אדיפוס, שהתוודעות לסוד האפל לא מאפשרת לו להתמיר את הידיעה לתודעה חדשה, והוא מסלק עצמו מרשות לחיים, כמו מעוור-מסרס עצמו. כך מכל גבורי הספר שחיים חיים כוזבים, הוא ה'קרנן' הנבחר להיות משלם המחיר ולהגיע לטרוף-דכאון.

ענינו בספור הוא לא רק בתהליכים ההרסניים הסמויים המוליכים לדכאון, אלא במקצועו של אלחנן: אלחנן הוא רופא פסיכיאטר. ההידרדרות שלו אל חידלון דכאוני מקבלת בכותרת הספר את השם המפורש של טרוף. אבל מדוע הנדל יוצרת קשר בין רופא הנפש והטרוף? מה יש בעיסוקו של אלחנן כפסיכיאטר שמוליך אותו אל טרוף? מה יש באישיותו שמוליך אותו אל המקצוע המורכב, התובעני, הדורש מיומנות וכישורי נפש יחודיים? לכל אלה לא מצאתי תשובה בקריאת הנובלה הזו. יתירה מזו, לא מסתמנים ברופא ידע מקצועי, לא חשיבה מעמיקה מבינת נפש, ולא כישורי נפש ההכרחיים לעוסק ברפואת נפש: סקרנות, אהבת אדם, עניין במעמקים, חשיבה אנליטית, אמפטיה עמוקה, חמלה, אופטימיות ונחישות לעזור לזולת. מדוע הנדל בוחרת לתאר אותו כל כך לא רופא נפש באמת?

האסוציאציה המיצולולית בין המלים רופא וטרוף מסמנת את הקשר התת-קרקעי ביניהם, כביכול מתרחש תהליך בלתי נמנע שיוליך את הרופא אל טרופו. האמנם? התחושה שלי היא שיש כאן תפירה לא נכונה של העלילה עצמה עם מקצוע רפואת הנפש. במהלך הקריאה הסתמנה בי תחושה נוספת שבחירת המקצוע של אלחנן כרופא נפש היא חוץ-סיפורית, אינה נובעת מהדמות עצמה, אלא מכותבת הדמות. מייאוש קיומי מיכולת לשנות, להציל, ולרפא את הנפש. תחושה פסימית חוץ ספורית, מלווה מרירות ואפילו אכזבה וכעס בלתי נאמרים, על המקצוע שכיזב. גם בסרט 'פנים אל פנים' של אינגמר ברגמן מתוארת פסיכאטרית שמתמוטטת נפשית. לא מעט סרטים מציגים את המטפל כאדם שלא פתר את בעיותיו הרגשיות, כמטפל שלא מסוגל לשמור על גבולות נכונים, שנפשו נהיית מעורבת ללא הבחנה בפתולוגיה של המטופל, כשלעתים המטפל משלם מחיר של הידרדרות, כמעט אבדן או אבדן גמור (למשל הסרטים 'פרסונה', 'לנטנה', 'עד שיצא העשן', 'שם המשחק'). האם בא כאן לביטוי צורך להקטין, להכפיש, להעניש ולנקום במטפלים שהכזיבו למלא את הצרכים הריאליים ואת הפנטזיות הלא-ריאליות של המטופלים?

תאור הרופא כחולה בעצמו מזכיר את דבריו הקשים של עגנון (1) שמספר שהגיע לידי ספר ו"שם הספר מעיד על ענינו בין חולה ובין הרופא...קשה היה לי לירד לסוף דעתו של המחבר, מי החולה ומי הרופא, החולה או הרופא. יותר שקראתי בו ראיתי שהרופא רופא צריך ואין מחלתו של החולה אלא משום שתולה רפואתו בחולה קשה ממנו". ואף על פי כן, דמותו של ד"ר לנגזם, הרופא המטפל בהירשל המשוגע, ב'ספור פשוט' של עגנון, הוא דמות מופת של רופא חם, אוהב, נכון, מיטיב, ורגיש, ש"ידו החזקה" "אחזה את ידו [של הירשל] בכניסתו וביציאתו" (2). כשמהדהד כאן מה שנאמר על אלוהים שמוציא את ישראל ממצרים "ביד חזקה ובזרוע נטויה", והתפילה – המכוונת לאלוהים – "ושמור צאתנו ובאנו לשלום". כך כרופא הוא משמש לחולה כאל-אב מיטיב אידיאלי, מעוגן באמונה באדם, בריפוי ובכוחות עליונים מיטיבים. נוסף לכך, הפצע של אבדן אשתו מאפשר לד"ר לנגזם להיות עם מצוקתו הבלתי נאמרת של הירשל, שאיבד את אהובתו בלומה. כמו אלחנן, הירשל משתגע אחרי לידת בנו הבכור. אבל הירשל ישוב אל אשתו וימצא דרכו חזרה לחיים. לא כן אלחנן. משום שהרופא שבו אינו בקשר עם הפצע שבנפשו. הנתק הרגשי חוסם אפשרות מרפא. אין לו אפשרות ליצור קשר עם ה'מרפא הפצוע' (3) שבנפשו (במיתולוגיה היוונית מסופר על הקנטאור כירון, שנושא פצע בלתי נרפא כל חייו, והוא זה שלימד את אסקלפיוס, אל הרפואה, את תורת הרפואה). נתק זה מונע ממנו גם לרפא את

מטופליו. ממרחקיו הרגשיים הוא שומע את אומללותם: "מה הוא יודע מה מתחולל להם בנשמה, מה אוכל אותם חי לילה ויום, ואליו, אליו הם באים לעזרה... והוא התקווה, עיוור, עיוור, ומטעה ושותק ומשקר, כאילו יש לנפתולי הנפש תקווה". הוא מהרהר במטופלות שלו, שמשקפות את מצבו – אלו שבעליהן עזבו אותן ואלו שהן בדכאון לאחר לידה. והרי הוא בדכאון שלאחר לידת בנו. דכאון חסר מוצא כמו של גברת גוטליב, עליה הוא מנסה ולא מצליח לכתוב, שמתה-התאבדה אחרי שלושים וחמש שנות דכאון לאחר לידה, כשהכדורים ומכות החשמל בהן ניסה לטפל בה לא הועילו. גברת גוטליב היא תמונת ראי של אמו ושלו עצמו.

בתהליך מקביל, אני מתבוננת בספור מבעד החלון האחורי, הוא חלון ההצצה של המטפל-מדריך-קורא-מבקר, מצלמת בזכרוני את פרטי המעשה. ואף על פי שאני מנסה לצעוק את הצעקה שלא נצעקה (ש"נתקעה בגרונו") ואת הכעס שלא נכעס (כש"הרוגז מטפס לגרונו" הוא "עוצר, עוצר, ומרכין ראש כמו כן למכה"), ואף על פי שאני מנסחת את המחשבה שלא נחשבה, ומפענחת את התהליכים ההרסניים הסמויים – כמו מטפל נוכח מטופל שאינו רוצה להציל את עצמו, קצרה ידי מהושיע.

ספרות:

1. עגנון י.ש., לפני מן החומה, שוקן. ירושלים. 1976. עמ' 17.
2. עגנון י.ש., ספור פשוט. על כפות המנעול, שוקן. ירושלים. 1960. עמ' רכז.

Halifax, Joan. Shaman - The Wounded Healer. London: Thames and Hudson. 1982.3.